

Харитонюк Оріся Леонідівна

Панель громадян (panel obywatelski) як нова форма деліберативної демократії. Досвід Польщі

УДК 342.533(438)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5.18>

Харитонюк Оріся Леонідівна
дослідниця в рамках гранту
від Польського Національного
наукового центру
в Університеті імені Адама Міцкевича
ORCID: 0000-0003-4542-9591

Останні події, які відбуваються у цілому світі та в Україні зокрема, а саме COVID-19, російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р., безпосередньо впливають на те, що у громадян України стає все менше можливостей для того, щоб повноцінно долучатися до прийняття важливих для держави рішень та обговорення суспільно-політичних питань. Тому для того, щоб унеможливити теперішні та майбутні наступи на демократію, актуально вже зараз досліджувати різні форми залучення громадян до вирішення важливих загальнодержавних та місцевих питань. І однією із таких нових форм деліберативної демократії є панелі громадян (panel obywatelski), так звані громадські збори. Вони були популярними в США, країнах Західної Європи та Австралії ще раніше, але особливої популярності вони набувають саме зараз. Для української науки є цінним досвід саме Польщі, оскільки ми маємо спільну історію, певні схожі ментальні установки і вона часто є для нас прикладом у питаннях реалізації важливих державних реформ.

У статті розкрито поняття деліберативної та партисипативної демократій та визначено, що їх не можна ототожнювати, оскільки вони дуже близькі за своїм змістом, але мають певні відмінності. Спільним є те, що у двох випадках присутнє залучення простих громадян до прийняття політичних рішень, але партисипація це більше про можливість активно брати участь, діяти, а деліберативна це більше про обговорення, дебати між зацікавленими сторонами.

Також, за допомогою використання методу контент-аналізу у статті розкрито суть відносно нової форми деліберативної демократії у Польщі, так званих громадських зборів, панелів громадян. Визначено, що панелі громадян бувають місцеві, загальнодержавні або можуть проводитися на рівні міжнародної спільноти. У статті досліджено усі панелі громадян, які відбувалися в Польщі з 2016 року, висвітлено яким стандартам повинна відповідати організація належним чином проведених панелів громадян.

Ключові слова: партисипативна демократія, деліберативна демократія, панель громадян, Польща, Україна.

Вступ. Афінівський політик Солон був реформатором та есимнетом (так званий посередник для вирішення конфліктів) та заклав дуже багато підвалин для розвитку демократії та активізації населення. Саме він вважав, що байдужість громадян до суспільних справ є смертельним злом. Насправді пасивність та байдужість в історії людства дуже часто призводили до воєнних дій, тиранії, встановлення авторитарних режимів та втрати національної ідентичності. Це ми можемо спостерігати і сьогодні у таких країнах як Росія та Білорусь.

«Проблеми забезпечення ефективної політичної участі громадян у політичному процесі, підвищення освіченості громадянства, рівня його залученості до суспільних справ і політики стоять нині перед усіма (і більш, і менш розвинутими) демократичними державами. Однак у перехідних політичних системах, у тому числі й в Україні, вони є гострішими – через інерцію недемократичної спадщини попередніх десятиліть, – а їх діапазон є значно ширшим – через неусталеність нових цінностей та інститутів» [3, с. 747].

Проблем до повноцінного залучення громадян України до важливих суспільно-політичних питань додає те, що у спадок від совєцького комуністичного режиму нам залишилася велика частина суспільства із патерналістичним способом мислення. А саме активізація громадян та залучення їх до

обговорення важливих суспільно-політичних тем є важливим загальнодержавним завданням від якого залежить питання членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

До українських науковців, які займаються питаннями розвитку деліберативної та партисипативної демократії, можна віднести А. Колодій, Т. Андрійчук, Д. Кірюхін і тд. Серед польських дослідників, які досліджують ці питання є В. Уфел, П. Поспешна, Я. Гралчик.

Варто зауважити, що в українському науковому дискурсі існує багато наукових праць на тему партисипативної та деліберативної демократій, а також деяких їх форм, наприклад електронних петицій, громадських слухань тощо, але в українській науці немає ніяких праць саме про нову форму деліберативної демократії, таку як панель громадян, оскільки перші організовані панелі в Польщі, почали проводитися лише у 2016 р.

Мета та завдання. У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються у цілому світі та в Україні зокрема, а саме COVID-19, російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р., а також вилученням з ефіру таких телеканалів як «Еспресо», «Прямого», «5 каналу» у квітні 2022 р., наступу на свободу слова, у громадян забирають можливості повноцінно долучатися до політичних процесів

та обговорення важливих суспільних питань. А як відомо, основне гасло Організації Північноатлантичного договору (НАТО) – це *Animus in consulendo libe*, означає, що дух звільняється при обговоренні. Тому для того, щоб унеможливити теперішні та майбутні наступи на демократію, потрібно вже зараз досліджувати різні форми залучення громадян до вирішення важливих суспільно-політичних питань в Україні. І однією із таких форм деліберативної демократії є панелі громадян (*panel obywatelski*), так звані громадські збори. Вони були популярними в США, країнах Західної Європи та Австралії ще раніше, але особливої популярності в Польщі, вони набувають саме зараз. Для української науки є цінним досвід Польщі, оскільки ми маємо спільну історію, певні схожі ментальні установки, а також ця країна часто відіграла і відіграє важливу роль у реформуванні України. Варто проаналізувати чим саме відрізняється партисипативна демократія від деліберативної, а також розкрити суть відносно нової форми деліберативної демократії у Польщі, так званих громадських зборів.

Методи дослідження. У роботі здебільшого використано метод контент-аналізу.

Результати. Поняття партисипативної демократії походить від англійського слова *to participate* – брати участь. Також, її називають партисипаторною або учасницькою демократією, яка стала відомою у другій половині ХХ ст.

Партисипатисти вважають, що громадська участь виконує кілька функцій для розвитку демократії. Перша – це освітня функція: громадяни можуть підвищити свої громадянські навички та стати більш компетентними, якщо вони беруть участь у прийнятті державних рішень. Другою функцією демократії участі є інтегративна функція. Участь сприяє тому, що громадяни відчувають себе громадянами, частиною спільноти і як наслідок, вони можуть також відчувати себе більш відповідальними за суспільні рішення. І по-третє, демократія участі сприяє більшій легітимності рішень [9, с. 480].

«Активна політична участь громадян виконує, на думку творців цього теоретичного напрямку, принаймні, дві основні функції: перша полягає у захисті громадян від політичних рішень, нав'язаних згори; друга – у механізмі самовдосконалення людини. Відтак, ідеальне партисипаторне суспільство характеризується прямим залученням громадян до управління головними політичними і соціальними інститутами без посередників, підзвітністю лідерів рядовим членам і високим ступенем демократичної легітимності. Окрім того, задля досягнення максимальної ефективності партисипаторна демократія повинна реалізовуватися не лише у політичній сфері, а й у всіх інших. Застосування механізмів партисипаторної демократії у сфері культури сприятиме формуванню та ево-

люції необхідних для сучасності психологічних якостей людини» [4, с. 42].

У польському науковому дискурсі, виділяють такі види партисипації: публічна, суспільна та громадянська. Суспільна партисипація (*partycypacja społeczna*) у даному випадку означає участь у житті громади та вирішення її проблем, шляхом самоорганізації. Це пов'язано з такими поняттями, як самодопомога, місцеве партнерство. Публічна партисипація (*partycypacja publiczna*) означає здебільшого співпрацю громадян та різних груп з владою, яка проявляється у таких формах, як консультації, співпраця з громадськими організаціями тощо. Деякі з них навіть закріплені у польському законодавстві (наприклад публічні консультації). Існують стереотипи щодо небажання польської влади до використання цієї форми кооперації з громадянами, але на погляд Я. Гралчика, не все так однозначно. Він вважає, що причиною такого сприйняття є певні історичні фактори. Він говорить про невдалий синдром *homo sovieticus*. Громадянська участь (*partycypacja obywatelska*) народжується в процесі активного використання попередніх форм участі у суспільному та політичному житті. Цей баланс між свідомим творінням мешканцями державних та місцевих механізмів управління та активним будівництвом незалежних мереж та інших соціальних структур дає можливість на такій формі сучасного патріотизму будувати стабільність Польщі [6, с. 69-71].

Автором поняття «деліберативна демократія» вважається політолог Джозеф Бессет. Деліберативна (дорадча) демократія – це модель демократії, за якої за допомогою відкритої, прозорої дискусії, вирішуються важливі суспільно-політичні питання.

«Ідея деліберативної демократії передусім нагадує нам про таке: незважаючи на те, що в конституціях багатьох держав міститься твердження, що сувереном є народ, ми потребуємо не лише правової констатації цього факту, але й забезпечення ефективної реалізації народного суверенітету в політичних практиках. І саме практика обговорення (деліберативна практика) є тим механізмом, який дає змогу народному суверенітетові реалізуватися, забезпечивши громадян процедурами раціонального формування політичної волі» [2, с. 74].

Варто зауважити, що не можна ототожнювати партисипативну та деліберативну демократії, вони дуже близькі, але мають певні відмінності. Спільним є те, що у двох випадках присутнє залучення простих громадян до прийняття політичних рішень, але партисипація це більше про можливість активно брати участь, діяти, а делібератія це більше про обговорення, дебати між зацікавленими сторонами.

Як партисипативна демократія, так і деліберативна, мають свої переваги та недоліки. Напри-

клад, виділяють такі переваги деліберативної демократії:

1. Кращі результати політики, оскільки обговорення призводить до виважених громадських суджень, а не лише громадської думки. Ці процеси створюють простір для навчання, обговорення та розробки обґрунтованих рекомендацій, які є більш корисними для політиків та осіб, які приймають рішення.

2. Більша легітимність для прийняття важких рішень. Ці процеси допомагають політикам краще зрозуміти політичні пріоритети, цінності та причини, що стоять за ними, визначити, де консенсус є можливим, а де – ні.

3. Підвищує довіру громадськості до уряду та демократичних інститутів, надавши громадянам ефективну роль у прийнятті державних рішень. Громадяни більш схильні довіряти рішенням, на які вплинули звичайні люди, ніж рішенням, прийнятим виключно урядом або за зачиненими дверима.

4. Надає громадянам повноваження. Залучення громадян до активного обговорення також може зміцнити їхнє відчуття політичної ефективності (віру в те, що можна зрозуміти політичні справи та впливати на них).

5. Робить управління більш інклюзивним, відкривши двері для значно більш різноманітної групи людей. Використовуючи випадковий відбір і стратифіковану вибірку, вони залучають до державної політики та прийняття рішень зазвичай виключені категорії людей, такі як молодь, знедолені, жінки, інші меншини.

6. Зміцнення доброчесності та запобігання корупції, гарантуючи, що групи та особи, які володіють грошима та владою, не можуть мати неправомірний вплив на державні рішення. Ключові принципи належної практики обговорення полягають у тому, що процес є прозорим, видимим [7].

Не завжди інструменти деліберативної та партисипативної демократій можуть використовуватися з благими намірами. «Ідеї партисипаторної та деліберативної демократії за необхідності можуть стати чудовими популістськими гаслами, що водночас характерне для політичного дискурсу не лише в Україні, але й в розвинених країнах Заходу. Розвиток партисипаторної та деліберативної демократії тісно пов'язаний з політичною практикою і в реальному політичному дискурсі супроводжується «емоційним» забарвленням демократичної ідеї, використанням її як символу боротьби за розширення прав та свобод громадян або як засобу «наближення» органів влади до громадян. Непоодинокими є випадки, коли такі інструменти ускладнюють прийняття рішень, дестабілізують внутрішню і зовнішню політику. Не менш небезпечним є використання ідеї забезпечення «реального» народовладдя популістами, що спостерігається і в Україні, і в світі» [1, с. 49-50].

«Критика теорії партисипаторної демократії зводиться головним чином до того, що її пропозиції щодо реформування політичної системи називають наївними та непрактичними. На думку опонентів, вони, по-перше, ґрунтуються на занадто оптимістичному баченні адаптивних можливостей громадян і на перебільшенні можливостей освіти та не враховують тих аспектів людської природи, які сприяють неліберальній позиції і некомпетентності. По-друге, ці пропозиції переоцінюють бажання більшості громадян приділяти час громадським справам. Насправді ж, громадяни (принаймні значна, політично неактивна їх частина) мають зовсім інші пріоритети: сімейне життя, працю, відпочинок – і вважають таке життя цілком повноцінним» [3, с. 752].

Панель громадян (так звані громадські збори, *panel obywatelski*) – це нова форма деліберативної демократії, яка дозволяє приймати рішення на рівні міста, держави та навіть міжнародної спільноти. Панель громадян – це випадково обрана група мешканців, за допомогою яких можна ретельно проаналізувати задану тему, обговорити різні питання, вислухати аргументи «за» та «проти», а потім прийняти зважені рішення на місцевому або державному рівні. Насправді, це свято демократії, можливість дослідити тему, зустрітися з жителями та проявити творчість. Досвід багатьох країн світу – Польщі, Канади, Австралії, США, Німеччини, Австрії, Ірландії та Бельгії – показує, що ця форма демократії працює на практиці [5, с. 16].

Відома польська науковиця, яка займається питаннями деліберативної демократії у Польщі, Пауліна Поспешна зазначає, що панель громадян є популярною формою залучення людей до процесів прийняття рішень на місцевому та національному рівнях у Західній Європі, Австралії та Сполучених Штатах Америки. Панель є частиною розвитку деліберативної демократії, яка доповнює представницьку демократію. У регіоні Центральної та Східної Європи такі рішення стають дедалі популярнішими завдяки залученню представників третього сектору до передачі досвіду з-за кордону та його адаптації до специфіки країн регіону. Панелі вважаються інноваціями в демократичних країнах, оскільки завдяки обговорювальним процесам і залученню громадян вони спрямовані на покращення публічної політики, тому вони все більше підтримуються органами влади на місцевому чи національному рівнях. Дослідження показують, що панелі громадян сприяють зміцненню прийняття громадських рішень і, як наслідок, довірі до інституцій і владних осіб, а отже, сприяють покращенню демократії [10, с. 15].

Панель громадян, так звані громадські збори – це кількомісячний процес обговорення важливих для міста чи для країни вцілому питань, в якій беруть участь випадково обрані мешканці міста,

якщо панель місцева та випадково обрані громадяни, якщо це панель загальнодержавна. Для того, щоб шляхом жеребкування обирати учасників панелей, була розроблена спеціальна комп'ютерна програма, яка враховує чотири основні критерії – стать, вік, район проживання та рівень освіти.

Організація належним чином проведених панелів громадян повинна відповідати наступним стандартам:

1. Випадковий відбір учасників – усі люди, які є членами панелі, обираються випадковим чином. Запрошення на участь у панелі громадян потенційно має бути доступне будь-якій особі, яка має право брати в них участь.

2. Демографічна репрезентативність панелі – склад панелі має якомога ширше відображати демографічну структуру громади, якої стосується тема панелі. Для цього можна використовувати набір демографічних критеріїв, таких як вік, стать, район тощо. Мета полягає в тому, щоб створити невелику спільноту, яка відчуває себе «такими самими, як ми». Усі учасники панелі повинні отримувати добові, які повинні принаймні покривати витрати на участь у засіданнях.

3. Незалежна команда координаторів – панель громадян очолює незалежна команда координаторів, роль яких полягає, зокрема, у підготовці процесу жеребкування, розробці програми та запрошенні експертів та фасилітаторів. Коли панелі громадян організуються на вимогу місцевої влади чи парламенту, важливо, щоб жоден з координаторів не був працівником органів державної влади. Координатори мають бути неупередженими – це не мають бути, наприклад, діючі політики чи люди, які безпосередньо займаються цією темою.

4. Панелі громадян мають можливість запрошувати експертів – хоча програму готує команда координаторів, панелі громадян можуть запрошувати додаткових експертів, яких вони можуть обирати самостійно. Участь експертів може здійснюватися у формі прямого виступу, відеотрансляції, запису, письмового експертного висновку тощо.

5. Врахування якомога більше точок зору з практичної сторони – якщо існують різні рішення та точки зору з даного питання, ідеально, щоб усі вони були представлені в освітній частині панелі (запрошеними експертами). Через обмеженість часу або інших практичних умов можливе застосування методу суміщення перспектив. Експертні виступи можуть мати форму прямого виступу, відеотрансляції, запису, письмового експертного висновку тощо.

6. Запрошення всіх зацікавлених сторін – кожна організація, неформальна група чи установа, сфера діяльності яких стосується теми зборів громадян, має право висловити свою думку особисто. Команда координаторів лише ідентифі-

кує сторони, а не відбирає їх. У зв'язку з обмеженням часу або великою кількістю сторін, можливе використання процедури відбору їхніх представників. У такій ситуації враховується різноманітність точок зору.

7. Обговорення – бесіди учасників, які включають уважне слухання один одного та розгляд різних варіантів є ключовими елементами панелів громадян. Панельна програма має включати дискусії як у малих групах, так і на форумі, забезпечуючи якнайбільшу можливість висловити свою думку, а також бути почутим. Дорадчу частину мають проводити кваліфіковані фасилітатори.

8. Відкритість – усі члени громади, яких стосується тема панелі, повинні мати можливість донести свою позицію до зборів громадян у формі коментаря, пропозиції чи пропозиції.

9. Достатній час для обдумування – надання достатнього часу для розгляду питань, пов'язаних із темою, має важливе значення для прийняття обґрунтованих рішень. Якщо справа не термінова, поспішати не варто. Панелі громадян повинні мати можливість подовжувати свої засідання, як за тривалістю, так і за кількістю, якщо учасники так вирішать (можуть бути певні обмеження, пов'язані з бюджетом панелі).

10. Вплив – слід чітко визначити з самого початку, що станеться з рекомендаціями групи. В ідеалі рекомендації, які отримали підтримку панелі на достатньо високому, попередньо визначеному рівні, вважаються обов'язковими (тією мірою, якою це відповідає чинному законодавству).

11. Прозорість – усі доповіді у навчальній частині повинні транслюватися в прямому ефірі та в записі. Усі матеріали, подані на панель громадян, мають бути розміщені на сайті. Чітка інформація про те, як будуть реалізовуватися рекомендації панелі, має бути доступною на веб-сайті та оновлюватись, якщо будуть якісь зміни. Команда координаторів має представити звіт із детальним описом методології, використаної для організації панелі.

12. Просування – панель громадян є важливою подією в житті громади і громадяни мають бути проінформованими про їх проведення. Має бути доступною інформація про те, як залучитися та як стежити за його діяльністю. Інформація про проведення панелів громадян на певну тему має бути оприлюднена до початку їх проведення [5, с. 86-89].

Кількість учасників панелів громадян зазвичай наближається до 75, але може складати до 200 випадково обраних людей. Панель зазвичай триває кілька тижнів, протягом яких учасники панелі спочатку знайомляться з детальними експертними знаннями, ставлять додаткові запитання та на наступному, другому етапі – обговорюють,

поки не будуть сформульовані рекомендації за підтримки, близької до консенсусу. У Польщі рішення на панелях громадян найчастіше приймалися кваліфікованою більшістю не менше 80% голосів [11, с. 99].

Панелі громадян мають бути представлені демографічно. За якими критеріями варто обрати? Готуючи панелі в Польщі, на рівні міста, використовують чотири основні критерії – стать, вік, район проживання та рівень освіти. В інших країнах можуть бути додані додаткові критерії, такі наприклад, як етнічна група. Тему для панелі громадян може запропонувати мер, місцева рада та група мешканців, яка зібрала достатню кількість підписів. Наприклад у Гданську потрібно мінімум 1000 підписів. Досвід Польщі показує, що для підготовки панелі на рівні міста потрібно щонайменше два-три місяці до першого засідання панелі. Ця підготовка включає оновлення системи вибірки, офіційне оголошення комісії, вибір фасилітаторів, розсилку листів тощо. Наприклад у Гданську розроблена «змішана модель» організації панелей, яка означає, що частину підготовки здійснює мерія, а частину (більшість) — незалежні координатори. Наприклад, питання, пов'язані з реєстром виборців та підготовкою запрошень є компетенцією мерії, для того щоб особисті дані мешканців не розголошувалися зовні. Розподіл завдань може бути таким: мерія: складання списку виборців по округах, підготовка сайту панелі, друк та розсилка запрошень, реєстрація заявок від бажаючих по телефону, перший контакт із обраними експертами, роздруківки навчальних матеріалів, підготовка договорів для експерток та експертів, оплата; координатори: підготовка детальних правил роботи панелі, організація та підготовка приміщення, проведення жеребкування, підготовка рекламної кампанії, організація онлайн-трансляцій, розміщення актуальної інформації на сайті панелі, постійний контакт з експертами (розсилка інформації), розробка програми панелі – освітня частина та методика розробки рекомендацій, контакт з експертами та сторонами, організація харчування, підбір фасилітаторів та співпраця з ними, координація роботи панелі, підготовка та проведення голосування, підготовка панельної доповіді [5, с. 27-34].

Щодо тематики проведення панелів громадян, то теми можуть бути різними. В більшості випадків, панелі громадян Польщі стосувалися екологічної тематики. Першу в історії Польщі місцеву панель громадян було організовано та проведено в Гданську у 2016 р. Загалом, з 2016 р. було проведено панелі у таких містах Польщі на такі теми:

1. Гданськ 2016 р. – «Як краще підготувати Гданськ до сильних опадів?»

2. Гданськ 2017 р. – «Як покращити якість повітря?»

3. Гданськ 2018 р. – «Як підтримувати громадську активність у Гданську?»

4. Люблін 2018 р. – «Що можна зробити, щоб дихати чистим повітрям?»

5. Лодзь 2020 рр. – «Зелень у місті»

6. Варшава 2020 р. – «Як підвищити енергоефективність Варшави та частку відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі міста?»

7. Познань 2021 р. – «Як адаптувати ліси та зелені зони в Познані до змін клімату?» та «Чи варто Познані повністю відмовитися від спалювання вугілля в домогосподарствах?»

8. Краків 2021 р. – «Як влада та мешканці можуть зменшити споживання електроенергії та збільшити використання відновлюваної енергії?»

9. Варшава 2022 р., перша загальнодержавна панель громадян – «Як протидіяти проблемі енергетичної бідності в Польщі?»

10. Лодзь 2023 рр. – «Як зменшити шкідливі викиди парникових газів у Лодзі на 55 відсотків до 2030 року?»

11. Краків 2023 р. – «Як місто Краків та його мешканці можуть вплинути на подальший розвиток діяльності для сталого транспорту?»

У зв'язку з участю в панелі учасники панелі мають право на оплату добових. У Гданську було встановлено 600 злотих. Навчальна частина панелі – виступи експертів і сторін, а також сесії запитань і відповідей – має транслюватися в прямому ефірі та записуватися. Експерти отримують винагороду за виступи та відшкодування витрат на проїзд та проживання [5, с. 52-59].

Висновки. Таким чином, панель громадян, безумовно, є однією із найцікавіших та найефективніших інструментів участі. Там присутній високий рівень культури та поваги до респондентів, який надає їм високу свободу та автономію в самому процесі. Це дозволяє ефективно визначати суспільні настрої та робить наголос на автентичному обговоренні та представницькому голосі громадян у системі прийняття рішень. Це також універсальний інструмент, який можна адаптувати до будь-якої гострої соціальної проблеми. Однак, звісно, це не процес без недоліків, але, якщо їх правильно вирішити, вони стають неактуальними перед обличчям потенційно кращих політичних рішень і зміни в тому, як громадяни беруть участь у процесах прийняття рішень, до яких всі звикли [8].

Значною перевагою панелів є те, що учасники розмірковують про те, що для них як мешканців буде найбільш вигідним не з точки зору наступних виборів як політики, а з точки зору всього їхнього життя, а також життя їхніх дітей та онуків. Таким був підхід учасників дискусії в Гданську, коли вирішували, що робити для покращення якості повітря в місті. Вони думали в довгостроковій перспективі не тільки про себе, а й про своїх дітей. Тому вони

вирішили прийняти дуже важливе рішення для покращення якості повітря, таке як повна заборона на спалювання вугілля в домашніх печах. Їм не потрібно було гадати чи виграють вони чи програють в очах виборців [5, с. 19-20].

Таким чином, панель громадян є новою та цікавою для України та Польщі формою деліберативної демократії і можливо саме вона покликана для того, аби унеможливити спроби цензурування суспільних настроїв та думок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійчук Т. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. *Політичне життя*. 2019. №1. С. 45-51.

2. Кірюхін Д. Теорія деліберативної демократії та «факт незгоди». *Філософська думка*. 2020. №5. С. 73-86. URL: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/491/480> (дата звернення: 30.09.2023).

3. Колодій А. Основи демократії: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ ред. А.Ф. Колодій. Львів: Астролябія, 2009. 832 с.

4. Печенюк Д. Партисипаторна теорія демократії як напрям сучасної американської політичної науки: історія становлення і концептуальні засади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. (2)112. С. 40-44. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE&S21STR=VKNU_FP_2013_2_13 (дата звернення: 30.09.2023).

5. Gerwin M. Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa. Kraków: Wydawca Fundacja Otwarty Plan, 2018. S. 89. URL: https://citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2018/10/Panel-obywatelski-przewodnik_PL_web.pdf (дата звернення: 29.09.2023).

6. Graczyk J. Partycypacja – remanent doświadczeń. *Rocznik Nauk Społecznych*. 2014. Tom 6 (42), № 2. S. 67-79

7. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the deliberative wave. 2020 URL: <https://www.oecd.org/gov/open-government/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf> (Last accessed: 29.09.2023).

8. Lubiewski K. Panele obywatelskie: historia, główne założenia i perspektywy. Fundacja Stocznia. 2022. URL: <https://partycypacjaobywatelska.pl/panele-obywatelskie-historia-glowne-zalozenia-i-perspektywy/> (дата звернення: 29.09.2023).

9. Michels A., De Graaf L. Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy. *Local Government Studies*. 2010. Vol. 36, No. 4. P. 477-491. URL: <https://doi.org/10.1080/03003930.2010.494101> (Last accessed: 30.09.2023).

10. Podsumowanie Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii. Warszawa 2022. S. 43. URL: <https://naradaoenergii.pl/wp-content/uploads/2022/12/Panelobywatelski222ubostwoenergetyczne.pdf> (дата звернення: 30.09.2023).

11. Ufel W. I Wrocławski Panel Obywatelski jako przykład zastosowania praktyki deliberacyjnej. *Studia z polityki publicznej*. 2022. Vol. 9, No. 4. S. 95-114.

REFERENCES:

1. Andriichuk, T. (2019) Partysypatorna ta deliberatyvna demokratiia v suchasnomu politychnomu dyskursi [Participatory and deliberative democracy in modern political discourse]. *Politychne zhyttia*. [in Ukrainian].

2. Kiriukhin, D. (2020) Teoriia deliberatyvnoi demokratiit ta "fakt nezghody" [The theory of deliberative democracy and the "fact of disagreement"]. *Filosofska dumka* №5. С. 73-86. [in Ukrainian].

3. Kolodii, A. (2009) Osnovy demokratii: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv [Basics of democracy: Book for students of higher educational institutions] Lviv. Astroliabiia. 832 с. [in Ukrainian].

4. Pecheniuk, D. (2013) Partysypatorna teoriia demokratiit yak napriam suchasnoi amerykanskoj politychnoi nauky: istoriia stanovlennia i kontseptualni zasady. [Participatory theory of democracy as a direction of modern American political science: history of formation and conceptual foundations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Vyp. (2)112. S. 40-44. [in Ukrainian].

5. Hervin, M. (2018) Posibnyk do demokratiit, yakyi pratsiuie. [A guide to democracy that works]. Krakiv. Open Plan Foundation. S. 89 [in Polish].

6. Hralchuk, J. (2014) Uchast – spadshchyna dosvidu [Participation – a legacy of experience]. *Shchorichnyk suspilnykh nauk*. Tom 6 (42), № 2. S. 67-79. [in Polish].

7. Innovatsiina uchast hromadian i novi demokratychni instytuty. Spiimaty doradchu khvyliu (2020). [Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the deliberative wave]. [in English].

8. Liubevskiy, K. (2022) Zbory hromadian: istoriia, osnovni peredumovy ta perspektyvy [Citizens' meetings: history, basic prerequisites and prospects]. *Fundatsiia Stochnia*. [in Polish].

9. Mishels, A. De Hraaf, L. (2010) Doslidzhennia hromadianskoj uchasti: mistseve formuvannia polityky uchasti ta demokratiit. [Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy] *Doslidzhennia mistsevoho samovriaduvannia*. vol. 36, No. 4. P. 477-491. [in English].

10. Reziime Natsionalnoi hromadskoi hrupy z pytan vytrat na enerhiu (2022). Varshava. S. 43. [in Polish].

11. Ufel, W. (2022) Vrotslavska hromadska rada yak pryklad zastosuvannia doradchoi praktyky. [Wrocław Citizens' Panel as an example of the application of deliberative practice]. *Doslidzhennia publichnoi polityky*. Vol. 9, No. 4. S. 95-114. [in Polish].

Citizens' assembly (panel obywatelski) as a new form of deliberative democracy. Polish experience

Kharytoniuk Orysia Leonidivna

Researcher (Grant from the Polish
National Science Center)
Adam Mickiewicz University
ORCID: 0000-0003-4542-9591

The latest events that are taking place in the whole world and in Ukraine, namely COVID-19, the Russian-Ukrainian war that began in 2014, directly influence on the opportunities of Ukrainian citizens to fully participate in decision-making and participate in discussions about social and political issues. Therefore, in order to prevent current and future attacks on democracy, it is important now to investigate various forms of citizen involvement in solving important national and local issues. And one of these new forms of deliberative democracy is citizens' assembly (panel obywatelski), so-called public meetings. It was popular in the USA, Western European countries and Australia even earlier, but now it is popular the most. The experience of Poland is valuable for Ukrainian science because these two countries have a common history, certain similar mental attitudes, and Poland is often an example for Ukraine in matters of implementing important state reforms.

The article reveals the concepts of deliberative and participatory democracies and determines that they cannot be equated since they are very similar in their content, but there are some differences. The common thing is that in both cases there is the involvement of ordinary citizens in making political decisions, but participation is more about the opportunity to actively participate, act, and deliberation is more about discussion, debate between interested parties. Also, using the method of content analysis, article reveals the essence of a relatively new form of deliberative democracy in Poland, the so-called citizen's assembly. It was determined that citizen panels can be local, national or held at the level of the international community. The article examines all citizen panels that have taken place in Poland since 2016 and highlights the standards of the organization of a properly conducted citizen's assembly.

Key words: participatory democracy, deliberative democracy, citizens' assembly, Poland, Ukraine.